

СОРОЧКА МАРІЇ МАКСИМОВИЧ

Ольга Карпенко

УДК 391(477)

У статті досліджено історію побутування, техніку та символіку вишивки сорочки Марії Максимович.

Ключові слова: Марія Максимович, Тарас Шевченко, Катерина Максимович (Ісаєвич), Будинок-музей Тараса Шевченка, вишивка, символіка.

The article examines history, technique and symbolism of embroidery of a unique museum exhibit — Mariya Maksymovych's chemise.

Keywords: Mariya Maksymovych, Taras Shevchenko, Kateryna Maksymovych (Isayevych), House-Museum of Taras Shevchenko, embroidery technique, symbolism.

Ця вишукана сорочка пасувала б і сільській інтелігентці, і міщанці, і зацній пані; вона була б доречною і в сільській хаті, і в міській оселі, і в аристократичному салоні. Вишиванка належала добрій знайомій Тараса Шевченка Марії Максимович (Товбич) і нині зберігається у фондовій колекції Будинку-музею Тараса Шевченка в Києві.

Сорочка нетрадиційна. Вона, по-перше, коротка — до стегон, по-друге, крамна (із фабричної тканини), по-третє, вишита на грудях, до того ж у рідкісній для Наддніпрянщини жовто-чорній колірній гамі. Серед зразків народного одягу щось подібне знайти нелегко, хоча короткі сорочки й трапляються на Закарпатті, Вінниччині, а вишита пазуха побутувала в тих місцевостях, де не носили керсетів, але вкрай рідко — на Київщині, Полтавщині.

Водночас дуже характерними для Наддніпрянщини є так звані «поликові» сорочки — такі, що мають уставку чи полик (вшивне плечко, що з'єднує задню і передню частину сорочки). Сорочка Марії Максимович — саме поликова, із пухликами. Пухликами (художнім призбируванням) у виробі не тільки з'єднується уставка з рукавом, але й прикрашається горловина. Тобто вдало поєднуються утилітарна та естетична функції народного шва¹.

Техніка вишивки сорочки — «косий хрестик» — із середини XIX ст. стала однією з найпоширеніших. Отож, чорно-жовта хрести-

Сорочка Марії Максимович

кова вишивка щедро прикрашає пишні рукава та пазушку сорочки Марії Василівни, утворюючи гармонійний геометричний орнамент. Симетрично-ритмічні смуги цього орнаменту надають виробу елегантності, стриманості, а в поєднанні з романтичним кроєм і технікою пошиття — святковості.

Ритмічна краса узорів вишиванки М. Максимович, якась таємнича сила, що йде від неї, свідчать не лише про естетичну досконалість виробу, а й про прямиий зв'язок з традиціями народного вбрання, з його глибинною символікою. Це передусім білизна полотна як еталон української сорочки, що сягає сивої давнини. Цікава також символіка геометричного орнаменту — у ньому немає нічого випадкового. Квадрати, ромби означають упорядкованість, стабільність, а також чотири пори року, чотири сторони

**Т. Шевченко. Портрет М. В. Максимович.
Італійський олівець, крейда. 1859**

світу. Ще вони символізують засіяне поле і жіноче начало (на відміну від чоловічого — кола). Трикутники — символ тріади, Святої Трійці. Вишивальниця свідомо чи підсвідомо використовувала давні символи. У семантиці вишиванки відбилися ідеали краси, образне мислення майстринь, а також оберегове, охоронне начало. Складна мова орнаменту в українській вишивці не має жодної зайвої лінії, кожна рисочка вмотивована, несе певне навантаження.

Про дружину професора Михайла Олександровича Максимовича Марію Василівну Максимович (1834–1882) Тарас Шевченко записав у «Щоденнику»: «Яке миле, прекрасне створіння. Але що в ній найчарівніше, це чистий, незайманий тип моєї землячки»². Гарна на вроду, тендітна, з вишуканим смаком, музично обдарована, золотоніська сусідка Максимовича господинею ввійшла з 1853 року в помешкання немолодого «книжника-анакрета» на Михайлівій горі в с. Прохорівка і ошчасливила останні 20 років життя видатного вченого. Михайло Олександрович вже на схилі свого життя, 1871 року, у лис-

ті до П. Лебединцева ностальгічно згадував своє одруження: «Пам'ятний мені день Іакова [30 квітня. — О. К.]: цього дня 1853 року я одружувався у Драбові, у Михайлівській церкві, і як урочисто, собором трьох ієреїв, — і який прекрасний весняний день тоді був!..»³.

Марія Василівна берегла козацькі звичаї і Товбичів, і Максимовичів, шанувала народне вбрання, як то водилося в цих родинах. Хоча, за спогадами, господиня Михайлової гори переважно вбиралася в європейську одіж, проте мала в своєму гардеробі не одну вишивану сорочку. Знаємо принаймні два зображення Марії Василівни 1859 року у вишиванках: на відомому портреті Тараса Шевченка (тонований папір, італійський олівець, крейда)⁴ та на акварелі Івана Соколова⁵. На обох М. Максимович зображена в керсеті, характерному для Лівобережжя, з-під якого видно пишні вишиті рукава. Сорочки на портретах різняться вишивками. Але це зовсім інші типи сорочок — традиційні, найвірогідніше додільні, що їх носили під керсет, тому й не вишивали на грудях, а з-під поясного одягу (спідниці, запаски, плахти) часто було видно поділ (лиштву).

Сорочка, про яку йдеться, мала інше призначення: коротка, вона вдягалася до спідниці (як «кохта» чи блузка в міщанок). Такий одяг носили з другої половини ХІХ ст. передусім представниці української інтелігенції — міської і сільської. До того ж у цей час серед дворянства з'явилася мода на все «малоросійське», виник прошарок свідомої інтелігенції, яка підкреслювала свою «українськість» навіть елементами народного вбрання.

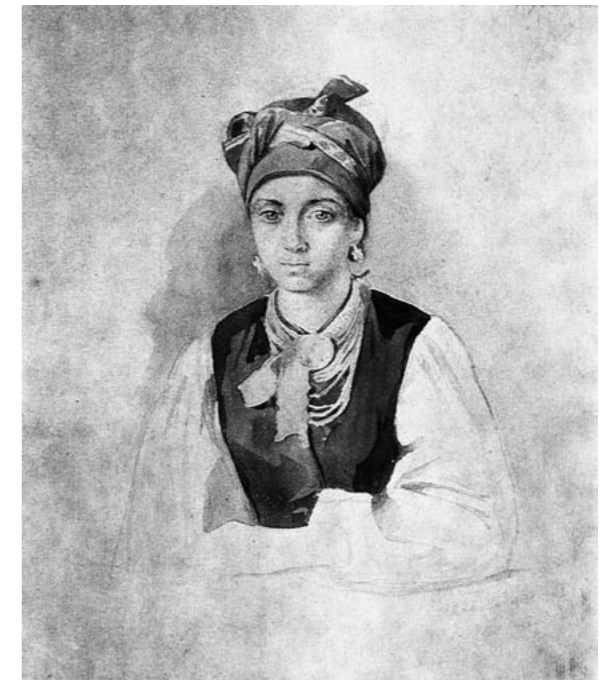
У Переяслав-Хмельницькому музеї декоративно-прикладного мистецтва експонується одяг міщанок ХІХ ст. Привертає увагу вбрання місцевої вчительки: невисокі черевички («тухлі»), довга спідниця, солом'яний капелюшок-канотье і сорочка з вишуканою вишивкою на грудях, разочок доброго намиста. Можна припустити, що так убиралася й Марія Василівна. До речі, це підтверджують і спогади прохорівчан, записані вчителями місцевої школи в 30-х роках ХХ ст.

Дивлячись на портрети М. Максимович та її вишиванку, можемо описати цю красу словами повісті Т. Шевченка «Капітанша»: «Тонкая белая рубаша с белыми же прозрачными узорами на широких рукавах ложилася на плечах и на груди [Єлени. — О. К.] такими складками, какие не снились ни Скопазу, ниже самому Фидию. Словом, передо мною сидела богиня красоты и непорочности».

Можемо лише здогадатися, хто вишивав сорочку. Імовірно, сама Марія Василівна. Варто зважити на народні традиції, що культивувалися на Михайлівій горі. Не тільки дружина вченого, але й донечка Оля, народна вчителька, життя якої трагічно згасло в 25 років, зображена на єдиному відомому нам портреті у вишитій сорочці, з разочками намиста. А ще цікавий приклад — лист подружжя Максимовичів до Тараса Шевченка від 6 жовтня 1859 року: «Через Івана Ів[ановича] Соколова шлемо Вам наші привіти з Михайлової Гори; а разом з тим посылаю Вам вишиту для Вас українську сорочку»⁶. І сорочку для себе Марія Василівна могла вишити сама або хтось із нечисленної челяді чи знайомих. А ще могла пані Максимович замовити виріб, наприклад, у знаних вишивальниць Красногірського монастиря під Золотоношею чи й купити на ярмарку в Прохорівці, Гельмязеві, Каневі чи Золотоноші.

Цікава історія появи експоната в колекції музею. У липні 1977 року до Будинку-музею Тараса Шевченка завітала 80-літня Марта Яківна Матвеева (1897 р. н.). Жила вона тоді неподалік, на Хрещатику, і була частою гостею Шевченкової оселі. Цього ж разу Марта Яківна принесла цінний подарунок — вишивану сорочку Марії Максимович.

М. Матвеева родом із с. Прохорівка. Її бабуся, Ївга Іванівна Прилипко, жила поруч із Михайловою горою і, як багато прохорівчан, часто була там. Добре пам'ятала приїзд до родини Максимовичів Тараса Шевченка влітку 1859 року. Її серед інших дівчат Максимовичі запросили співати народних пісень. Ось

**І. Соколов. Портрет М. Максимович.
Акварель. 1859**

як згадує слова бабусі Ївги Марта Яківна: «Приїхав був пан Шевченко. Ми було співаємо, а він усе пише, усе пише. Коли лишався сам у хаті, то ходив та сам собі розмовляв, та сам собі сміявся»⁷.

Марта Яківна прожила нелегке, але цікаве життя. Підлітком приїхала до Києва наймитувати. А потрапила до родини Старицьких, які сприймали її не як наймичку, а як члена сім'ї. З теплотою згадувала М. Матвеева про Старицьких, про зустрічі із цікавими людьми, зокрема з уже хворою Лесею Українкою. Саме звідти та ще від рідних, із Прохорівки, винесла Марта Яківна на все життя особливо трепетне ставлення до Тараса Шевченка, до родини Максимовичів.

Пізніше М. Матвеева працювала кухаркою. На війні загинули її чоловік і двоє синів. Виховала племінницю, яка стала науковцем. А ще ця мудра жінка, якій не вдалося здобути системної освіти, усе своє життя звиряла за «Кобзарем». І в Будинку-музеї Тараса Шевченка, і на могилі поета в Каневі, і на Михайлівій горі в Прохорівці вона була часто. Щороку в день пам'яті Т. Шевченка по-християнськи замовляла па-

нахиду. Збирала публікації про Т. Шевченка, родину Максимовичів.

А сорочка Марії Максимович до неї потрапила так. Коли невістка Максимовичів, дружина їхнього сина Олексія (1860–1922) Катерина Олександрівна Ісаєвич (1869–1927)⁸ передавала Михайлову гору Академії наук України, то багато речей віддала прохорівській жительці Сидорській. Від неї дещо потрапило до подруги, місцевої вчительки Надії Петрівни Шульги-Несторенко.

У тяжкі роки (1932) привезла Надія Петрівна до Києва деякі речі Максимовичів (фаянсову тацю в дерев'яній оправі, кавник, вишиванку та ін.) на продаж. Зупинилася вона в Марти Яківни. Остання не змогла купити всього, про-

те сорочку, що належала М. Максимович, придбала. Решту ж було продано на базарі⁹.

Усе життя берегла Марта Яківна цю «панську» сорочку. А на схилі літ вирішила передати до Будинку-музею Тараса Шевченка, який любила всім серцем. І вже пізніше, коли переїхала з родиною племінниці до іншої квартири, коли через літа і хвороби не мала змоги бувати у провулку Шевченка, 8-а, на Шевченківські свята обов'язково посилала туди племінницю вклонитися пам'яті Кобзаря.

За кожним музейним експонатом — історія, людські долі. Отак і незвичайна вишиванка поєднала кількох наших дивовижних українок: дворянок із закоріненістю в народне і селянок зі шляхетними душами.

1. Бойко Н. Михайло Максимович — навівки з рідним краєм. — Черкаси, 2004.

2. Васильєва Т., Заволокіна А. Українська народна вишивка. — К., 1996.

3. Житецький І. Життя М. О. Максимовича // Україна. — 1927. — Кн. 5.

4. Кара-Васильєва Т. Творці дивосвіту. — К., 1984.

5. Максимович М. А. Автобіографія // Киевская старина. — 1904. — Т. 86.

¹ Кара-Васильєва Т. Українська сорочка. — К., 1994. — С. 3.

² Шевченко Т. Щоденник // Шевченко Т. Повне зібрання творів. — К., 2003. — Т. 5. — С. 163.

³ Максимович М. Листи. — К., 2004. — С. 196–197.

⁴ Шевченко Т. Повне зібрання творів. — К., 1963. — Т. 5. — Ілюстр. № 44.

⁵ Максимович М. Листи. — С. 298.

⁶ Листи до Тараса Шевченка. — К., 1993. — С. 137.

⁷ Спогади М. Я. Матвеевої (рукопис). — Архів фондів Київського літературно-

6. Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва. — Л., 1969.

7. Пономарев С. Михаїл Александрович Максимович. — С.Пб., 1872.

8. Сергійчик Л. На хуторі у Максимовича // Берегиня. — 1998. — № 11–12.

9. Український народний костюм. — К., 2005.

10. Шевченко Т. Листи // Шевченко Т. Повне зібрання творів. — К., 2003. — Т. 6.

меморіального будинку-музею Тараса Шевченка.

⁸ Цілоком випадково вдалося встановити дату смерті К. О. Максимович (Ісаєвич). У хроніці часопису «Україна» (1927, кн. 5) повідомлялося, що 9 жовтня 1927 року в залі Всенародної бібліотеки М. Грушевський попросив вшанувати пам'ять останньої із сім'ї Максимовичів — Катерини Олександрівни. Звістка про її смерть на Михайловій горі надійшла під час ювілейного засідання історичної секції УАН.

⁹ Спогади М. Я. Матвеевої (рукопис).